

HAZÁNK S A KÜLFÖLD

EZZEL A CÍMMEL JELENT MEG EGY RÉGI magyar hetilap, 1865 és 1872 között, kezdetben Jókai Mór közreműködésével. „Fejléce önmagában programot adott” – írta róla Buzinkay Géza *A magyar sajtó története 1705–1892 c.* műben – „a középén található, Erdélyt, Magyarországot és Horvátországot jelképező három nőalak egyik oldalán puszta ábrázolt gémeskúttal, a másik oldalon ipari létesítményekkel gazdagon telerakott tájjal, előterükben a változást előidéző művészetek és tudományok jelképeivel; sőt még ezek tetejében ült Merkur is, hogy teljes legyen az allegória.”¹

Sok tekintetben máig él az a képünk Magyarországról, hogy az voltaképpen pusztta gémeskúttal, várva, hogy a művészetek és tudományok közben jöttével gazdagon telerakják ipari létesítményekkel. S ez a várakozás legtöbbször „a Külföld” irányából remélte, reméli a változást, úgy élve át a haza sorsát, mint amelyik teljesen a külső hatalmaktól, azok kényétől-kedvétől függ.

Egy polifon kultúra

Kétségtelen tény, hogy Magyarországot földrajzi fekvése, történeti tapasztalatai, geopolitikai lehetőségei kiszolgáltatottá tették és részben ma is teszik a mindenkori nagyhatalmak akaratának. Ráadásul a magyar múlt sokféle kultúrában gyökerezik, társadalmi tapasztalataink multikulturális és internacionális szálakkal kapcsolódnak saját nemzetiségünkhez s a szomszéd népekhez is. A Kárpát-medence kultúrája polifon kultúra, amint azt a nyelvészet, a népzene-kutatás, az irodalom és a sajtó története gazdagon bizonyítja. S ezt a sok szempontból vegyes- vagy kevert nemzetiségű térséget erős nemzetközi hatások érték a mindenkori külföldről. Ma már kevesen tudják, hogy a latin volt Magyarország államnyelve 1844 végéig, s hogy a katolikus egyház napi szolgálatában egészen 1970-ig megmaradt. Balázs János *Magyar deákság c.* szép könyvében (1980) Révai Miklóst idézi 1805-ből, aki szerint „nálunk minden tanulás és tanúság, ez előtt a latán vagy római nyelvtudásban állott: aki ezt tudta, *deáknak*, azaz tanultnak mondatott.”²

A latin évszázadokon át a művelt magyarság nyugatos tájékozódásának lehetőségét kínálta, általa vált Magyarország a művelt Európa részévé.

A latin mellett és után a német nyelv és kultúra hatott legmélyebben és legtovább. A német volt a Habsburg Birodalom, majd az Osztrák-Magyar Monarchia közös

1 Buzinkay Géza: A kudarcot vallott polgári lap, a Hazánk s a Külföld. In: Szabolcsi Miklós, főszerk.: *A magyar sajtó története 1705–1892*, II/2 kötet, 1867–1892, szerk. Kosáry Domokos és Németh G. Béla (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1985), p. 226.

2 Balázs János: *Magyar deákság. Anyanyelvünk és az európai nyelvi modell* (Budapest: Magvető, 1980), p. 8.

nyelve, *lingua franca*-ja. A németet az emberek beszélték otthon, tanulták az iskolában, használták az üzletekben és szükség volt rá a hadseregben is. A hagyomány évszázadosnál is régebbi volt: a magyar, az osztrák és a német kultúra és a kultúrák közötti kapcsolatok visszanyúlnak a 17. és a 18. századig. A német nyelv és kultúra kapcsolta Magyarországot a Habsburg Birodalomhoz és a német Európához. A literátus arisztokrácia és a művelt középosztály könyvtáraiban, szalonjaiban – Ausztriában és Magyarországon csakúgy, mint Csehországban, Galíciában és Horvátországban – otthon voltak Goethe és Schiller összes művei, Heine és Lenau költeményei, Grillparzer és Schnitzler színdarabjai. Nemcsak olvasták a német irodalmat és a német fordításokat: a német áthatotta az egész kultúra nyelvezetét. Amikor báró Eötvös József, a kitűnő író, filozófus és államférfi meglátogatta lányát egy kelet-magyarországi kastélyban, megjegyezte: „Mily ellentétek! Átmegegyek Szegeden és Makón, aztán betérek leányomhoz, s ott találok a falon Kaulbachot, a könyvespolcon Goethét, a zongorán Beethoent.”³ A tanulmányútra induló ifjú magyarok német egyetemekre mentek, főként Heidelbergbe, Göttingába, német iskolákat tanulmányoztak és a német gimnázium modelljét honosították meg a magyar városokban. A magyar értelmiség tájékozódási pontjai németföldön voltak és maradtak egészen Hitler hatalomra kerüléséig, illetve a II. világháborúig.

A világegés utáni új hatalmi rend bevezette az orosz nyelv kötelező iskolai oktatását. Kevés sikerrel: a magyartól és a magyarországi hagyományoktól olyannyira idegen nyelv népszerűtlen volt nyelvi és politikai okokból egyaránt, alkalmatlannak bizonyult a nemzetközi nyelv szerepére a Szovjetunió által katonailag megszállt kelet-közép-európai térségekben. Nem tett jót pályafutásának az sem, hogy – sokszor – átképzett német- és franciatanárok tanították, közöttük olyanok is, akik a gyűlölt szovjet hadifogságban tanulták meg ezt a nyelvet. Az orosz nyelv volt emellett az egyetlen modern nyelv, amely a latinbetűs abc helyett a cirill betűket használta, és ezzel különösen nagy próbatétel elé állította a nyelvtanulókat Magyarországon. (Nem segített ezen az egykori, időközben teljesen visszaszorult ógörög stúdium sem a gimnáziumokban.)

A világgol: áldás vagy átok?

Nem lehet megérteni az angol nyelv (s az amerikai kultúra) rendkívül sebes magyarországi térfoglalását e nyelv és kultúra világhódító útjának áttekintése nélkül. Csak e nemzetközi foglalatban válik érthetővé, hogy mi is történt, történik Magyarországon e téren.

Az angol nyelv az elmúlt bő fél évszázadban a nemzetközi érintkezés legfontosabb kommunikációs eszköze lett. A nyelvi okokon túl ennek számos történeti oka van: az egykori brit birodalom hagyatéka, a II. világháborúban aratott, részben amerikai-angol győzelem, majd ezt követően az Egyesült Államok ugrásszerű térfoglalása. Utóbb a világszerte megnövekedett kommunikációs igény és ennek szá-

3 Idézi Sötér István: *Eötvös József. 2.*, átdolgozott kiadás (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1967), p. 314.

mos új technikai lehetősége (mobil telefon, e-mail, sms, mms, Skype, iPhone, iPod, iPad), a globális informatikai fejlesztés döntően amerikai háttere. Magának az angol nyelvnek is vannak olyan tulajdonságai, amelyek nagy mértékben alkalmassá teszik a nemzetközi nyelv szerepére: már kis szókinccsel és redukált grammatikai szabályokkal vagy éppen azok nélkül is képes a közlésre, és képszerű szerkezeteivel, hajlékony formálási lehetőségeivel szinte minden földrajzi térségben népszerű eszközzé vált a nemzetközi kommunikációnak, és ösztönözte a nagyrészt ráépülő kommunikációs-technológiai forradalmat.

Az angol nyelv óriási földrajzi térségben vált anyanyelvvé (Amerika, Ausztrália, India, Kanada, Kelet-Afrika stb.), ahol idővel a brit gyarmati angol helyére számos helyi variáns, dialektus, akcentus lépett. Más angolt beszélnek Kenyában, mint Melbourne-ben vagy Sri Lankán. Az egykori brit birodalom területén megszámlálhatatlanul sok nyelvi változat jött létre. Az angolul beszélők számának becsült értékei meglehetősen különbözőek, egyes számítások szerint ma 107 országban mintegy 1,5–1,7 milliárd ember beszél angolul.⁴ Miközben az angolul anyanyelvként beszélők mintegy 70 százaléka ma az Egyesült Államokban él, nem szabad elfelejteni, hogy az Egyesült Államok csupán 20 százalékát adja a világ angolul is beszélő népességének. Mégis, az ország világpolitikai, világgazdasági, katonai szerepéből adódóan az angol globalizáló hatását ma Amerikához köthetjük.⁵

A sokféleség kialakulása mellett a 20. század kommunikációs mobilitása elindított egy ezzel ellentétes irányú, egységesítő tendenciát is.⁶ A „világangol” kifejezést már az 1920-as évek óta használják. Mellette idővel, a II. világháború után megjelent a „nemzetközi” angol is, amely a „legkisebb közös többszörös” elve alapján használatos nyelvi elemek gyűjteménye. Ma ugyanerre az angolra a „globális” jelzőt akasztják, amely a világ gazdasági összekapcsolódásának nyelvi megfelelője és kifejezője.⁷

Az angol nyelv tudatos, világméretű terjesztésének már a második világháború előtt is megvoltak a maga prófétái, így pl. a nyelvész és filozófus Charles Kay Ogden (1889–1957), az ún. *Basic English* mozgalom elindítója, az *Orthological Institute for the Promotion of Research on the Science of Language* igazgatója, a *Basic* könyvsorozat jórésének szerzője. Ogden intézetének az angliai Cambridge-ben volt a központja, de irodákat működtetett Londonban, Kínában, New Yorkban és Prágában is.⁸ A háborús győzelem tehát nem érte készületlenül az angol nyelv világhódító erejében bizakodókat.

A sikerben kényszerű szerepet játszott az amerikai katonai megszállás, hiszen az amerikai katonáknak általában nem volt semmiféle idegennyelv-ismerete, és csak az egyszerűsített angol alkalmazása tette lehetővé érintkezésüket a helyi lakossággal akár Európában, akár Ázsiában. Az angol nyelv ezekben a háború utáni évek-

⁴ *Crystal* (1995), pp. 92–115; *McArthur*, p. 3; *World Almanac 2011*, pp. 715–716.

⁵ *Crystal* (2003), pp. 59–60, 140–1.

⁶ *Crystal* (1995), pp. 106–109.

⁷ *McArthur*, 2; *Crystal* (2003), pp. 1–28.

⁸ F. Procter-Brown (Orthological Institute) levele Kelen Péter Pálhoz, London, 1939. május 1. Szalai Veronika szívességéből.

ben sok helyütt a demokrácia, a szabadság és egy optimistább jövőkép értékeinek záloga is lett.⁹ Ezeket az értékeket közvetítette a Hollywood-i filmipar, melynek termékei sokszor az alapszókincssel is megértették a nézőkkel az amerikai filmek üzenetét. Az angol elsajátíttatása része lett az amerikaiak által vezérelt nyugat-európai nácitlanításnak. A Henry Luce (1898–1967) laptulajdonos és szerkesztő által, a *Life* magazinban, 1941-ben vizionált „American Century” (amerikai évszázad) drámai módon bontakozott ki már ezekben az években, az Egyesült Államokon kívül is. Nyugat-Európa amerikanizálása a Marshall-terv (1947) nyomán nagy erővel megindult. 1949 után az angol nélkülözhetetlen eszköze lett a NATO-n belüli katonai és politikai kapcsolatoknak, és az atlanti övezetet nem utolsó sorban éppen az angol nyelv fogta, fogja egybe. Nélküle nem volt elképzelhető az érintkezés a Németországban és Ausztriában létrejövő angol és amerikai megszállási övezetek helyi hatóságaival sem.

Különösen nagy sikere volt e nyelv oktatásának és tanulásának azokban az országokban, amelyekben a helyi nyelvet nyelvtörténeti szálak kötötték össze az angollal, mint pl. Hollandiában vagy Svédországban. Kevésbé sikerült elterjeszteni az angolt mint nemzetközi nyelvet a mediterrán térségben, amely nyelvileg a mai napig ellenáll az angol hódító törekvéseinek.

A hidegháború befejezésével, a Szovjetunió szétesésével az Egyesült Államok egyedülálló szerepkörhöz jutott. Az elmúlt húsz évben az amerikai értékek jócskán veszítettek ugyan presztízsből, de az amerikai angol nyelv folytatta diadalútját a nemzetközi érintkezésben, és mára gyakorlatilag világelső lett. Noha bizonyos nyelveket többen beszélnek anyanyelvként (kínaiul 1,213 milliárdan, spanyolul 329 millióan),¹⁰ de sajátos adottságainál fogva ma az angol tölti be a nemzetközi nyelv szerepét, szinte minden területen (kommunikáció, diplomácia, tudomány, informatika, sport, könnyűzene, idegenforgalom stb.). Az angol nyelvi terjeszkedés különösen olyan helyzetekben, olyan területeken sikeres, ahol a célközönség sokféle, eltérő nyelveket beszélő népcsoportból rekrutálódik, s így az angol az összekötő nyelv szerepét játszhatja (pl. a reptereken).

A nemzetközi angol terjedését jótékonyan befolyásolta a korábbi nemzetközi nyelvek elhalása, illetve perifériára szorulása. A latin elvesztette domináns szerepét még a katolikus egyházban is, és radikálisan visszaszorították a humanisztikus iskolai gyakorlatban is.¹¹ A francia már korábban védekező pozícióba szorult, s még olyan nevezetes tudományos intézmények, mint az *Institut Pasteur* is átállították tudományos folyóirataik közlési nyelvét az angolra.¹² Az eszperantónak soha sem kedvezett, hogy mesterséges nyelv, amely mögött nincs és nem is volt élő és működő kultúra, civilizáció.

⁹ Kövecses (2000) bír, pp. 219–234.

¹⁰ *World Almanac 2011*, p. 715.

¹¹ Ostler, pp. 315–330; Vincent, pp. 113–125; Kövecses (1997), pp. 126–138.

¹² Frank Tibor (2004), pp. 808–823.

Az Egyesült Államok imperiális¹³ törekvései rányomják a bélyegüket az angol nyelv fejlődésére. A Koppenhágában tanító Robert Phillipson (1942–) hangsúlyozza, hogy nemcsak a Brit Birodalom, de az Egyesült Államok is terjesztette az angol nyelvet koloniális hatalomként. Ez volt a helyzet az 1898-as spanyol-amerikai háború után a Fülöp-szigeteken és a csendes-óceáni térségben, ahol a helyi lakosságra mintegy rákényszerítették az angolt, ami azután hatékonyan segítette az amerikaiaktól való függőség, a „kölcsonzótt tudatállapot” kialakulását.¹⁴ Valamivel később, 1908-ban Mahatma Gandhi (1869–1948) hasonló értelemben és módon emelte fel a szavát az indiai tömegek nyelvének a Brit Birodalom keretei között történt elangolosítása ellen: „Ha millióknak megadjuk az angol nyelv ismeretét, ezzel rabszolgává változtatjuk őket... Ha nem beszélhetem az anyanyelvemet [...] az nem abszurd? Nem a rabszolgaság jele?”¹⁵ Mára egész sereg szakértő és laikus véli az indiai származású Salman Rushdie-vel (1947–) együtt azt, hogy „az angol nyelv már egy ideje nem csupán az angolok egyedüli tulajdona.”¹⁶

David Crystal (1941–), az angol nyelv talán világszerte legjobban ismert és elismert kutatója feltételezi, hogy a világhelyzet idővel akár olyan módon is átalakulhat, hogy az angol visszaszorulhat globális vezető pozíciójából. Crystal a francia Bernard Vincent amerikanista professzorra emlékeztető érveléssel, de rá való hivatkozás nélkül elképzelhetőnek tartja, hogy az angol nyelv fragmentálódik és az újlatin nyelvek mintájára különálló utódnyelvekre hasadozik.¹⁷

Crystal Rushdie kapcsán az angol nyelv egyedüli, brit birtoklásának végéről, s ennek révén egyenesen „új angol nyelvekről” beszél. „A nyelv teljesen kiszámíthatatlan módon lesz kitéve a nyelvi változás széljárásának.”¹⁸ Nem csupán a brit és az amerikai angol távolodik egymástól fokról-fokra, de más a karaktere az ír, a skót és a walesi angolnak, nemkülönben az ausztrál, az újzélandi, a kanadai, a dél-afrikai, a karibi angol nyelvnek is. Sajátos angol dialektus alakult ki és önállósult „dél-ázsiai angolként” Indiában, Pakisztánban, Bangladesben és Sri Lankán is, amiként Nyugat- és Kelet-Afrika volt brit gyarmati térségeiben, vagy éppen Szingapúrban. Ezeknek az „új angol” nyelveknek sok esetben már önálló szótára is van, ez a helyzet például a dél-afrikai, a dél-afrikai indiai, az új-zélandi, az ausztráliai, a jamaikai és a karibi angol esetében.¹⁹ Ezek a dialektusok nemzetközi méretű nyelvi variánsok, melye-

13 Phillipson, pp. 38–172.

14 Phillipson, pp. 152–3.

15 Crystal (2003), p. 124.

16 Crystal (2003), p. 140.

17 Crystal (2003), p. 124; Vincent, pp. 113–125.

18 Crystal (2003), p. 142.

19 Jean Branford and William Branford: *A Dictionary of South African English* (Cape Town: Oxford University Press, 1978/91); Penny Silva, ed.: *A Dictionary of South African English on Historical Principles* (Oxford: Oxford University Press, 1996); Rajend Mesthrie: *Lexicon of South African English* (Leeds: Peepal Tree Press, 1992); Harry W. Orsman, *The Dictionary of New Zealand English* (Auckland: Oxford University Press, 1997); Joan Hughes, ed.: *The Concise Australian National Dictionary* (Melbourne: Oxford University Press, 1989); F. G. Cassidy and R. B. Le Page: *Dictionary of Jamaican English* (Cambridge: Cambridge University Press, 1967); Richard Allsopp: *Dictionary of Caribbean English Usage* (Oxford: Oxford University Press, 1996); Lise Winer: Trinbagonian, *English Today* 18, 1989, pp. 17–22.

ket egymástól hatalmas távolságok, magas hegyvonulatok, tengerek vagy óceánok választanak el – így a fejlődés irányai beláthatatlanok. Sok helyütt, ahol a volt gyarmati területek új nemzetté váltak, igyekeztek saját nyelvet találni a meghaladottnak vélt gyarmati nyelv helyett, ám ezt a helyi nyelvek óriási száma sokszor nem tette ajánlatossá. Nigériában például 500 helyi nyelv létezik, s ezek nyilvánvaló verseny helyett bölcsebb és praktikusabb, egyszersmind könnyebb volt megtartani az angolt, amely bizonyos értelemben amúgy is egyfajta *couleur localt*, helyi színezetet, már-már nemzeti jelleget kapott.²⁰

Az új angol nyelvek között a különbség leginkább a szókincsben mutatkozik meg, új formájú, új jelentésű szavak, kollokációk, idiómák jelennek meg. Eltérő e nyelvek hanganyaga. A kutatók figyelmét immár nem kerüli el az új angol nyelvek beszélt változatainak távolodó grammatikája sem: mások a mondatszerkezetek, az igék és a főnevek alkalmazási formái, és sok egyéb nyelvi elem és szerkezet is eltér.²¹ A magyarok által használt angolnak is vannak sajátos tulajdonságai, mint például a magyar mintára tévesen hangsúlyozott első szótag, a magánhangzók teljes értékű kiejtése hangsúlytalan helyzetben, s a mondatoknak az angol hanglejtéstől idegen, magyarosan monoton dallama.

Ezzel együtt új jelenségek figyelhetőek meg a brit és az amerikai angolban is. Az amerikai nyelvben elkezdődött az inflálódás folyamata. Egyre inkább az a tapasztalatunk, hogy az angol – különösen a kereskedelemmel, a PR tevékenységgel, a reklámmal összefüggő területeken – az elkoptatott kifejezési formák, a megmerevedett nyelvi klisék, a szuperlatívuszok, a túlzások, a tartalmatlan semmitmondások irányába fejlődik, a közlés tartalma kiürül. Ez nem vonatkozik természetesen az irodalmi nyelvre, de annál inkább a nemzetközileg terjedő köznyelvre.

Amit a brit angolban hagyományosan, egészen a 20. század közepéig, még *understatement*-ekkel, tehát alulértékelő, lefokozó közlésekkel fejeztek ki, abból mára az amerikai túlzások világába léptünk. Ami valaha egyszerűen *not bad* volt („Nem is rossz”), az mára *world class, best of all time, biggest of the world* és *bestest* lett. A folyamat nyilvánvalóan összefügg a piac, a verseny követelményeivel, ez azonban már olyan zónákba is behatol, ahol értékválságot és értékelési zavarokat hoz létre. Mára ez már a magánbeszélgetéseket is áthatja, sőt, megtámadta a magyar nyelvet is, ahol egy tőzsdei papír napi állásáról ugyanúgy „történelmi mélypontként” és „lélektani határként” beszélünk, ahogyan ezt Amerikában is teszik.

Nincs értéke, piaci becse annak a tudósnak vagy egyetemi oktatónak sem, aki nem *star quality*, nem hívják vissza azt az operaénekest, akinek hangja nem *intoxicating, mesmerizing*, aki nem egy *hyper*, akinek teljesítménye nem *emblematic, high-powered, dazzling*. A hockey-játékosokat csillagászati összegekért vásárolják egymástól a klubok, de csak ha azok *legendary, virtuoso, dynamo* kvalitásairól meggyőződtek. A vezető, vagy egy terület vezetője ma *king, emperor, pope*, vagy *god*, de mindenképpen *super* vagy *hyper* kell, hogy legyen. Még egyszerűbben: *simply the*

20 *Crystal* (2003), pp. 144–5.

21 *Crystal* (2003), pp. 147–172.

best. Egy jó keksztől is már-már szexuális csáberőt követel meg a piac, ami aztán lehet *seductive, disarming, unsurpassed, incomparable*: a keksz élvezeti hatása jelzőkkel tetszés szerint fokozható. A nagy ember mindig *charismatic* vagy *emblematic*, vagy éppen egy *magician*, és persze mindig ő a *winner*. A piac kívánalmi szerint a szereplők mindig tútesznek egymáson: *outdo, outwit, outweigh, outmanoeuvre*. A reklám nyelve mind feljebb és feljebb srófolja a művészi teljesítmény értékét is, amely *irresistable, opulent* vagy egyszerűen *timeless* minősítést kap, a legtöbbször persze érdemtelenül.

A nyelvi infláció elérte Európát is, ahol a korábban tárgyyszerű német nyelvbe is betolakodtak a túlzások. Németül is *fantastisch* és *super* lett, ami jó vagy éppen csak megfelelő volt, és a kiválóságot a *Klasse*, az *Exzellenz*, a *Phänomen* és az *Allererste* jelentik. Bizonyos szuperlatívuszokat már német szavakkal sem lehet kifejezni, itt átveszik az angol eredetit: *cool, smart*.

A nyelvi infláció Magyarországot is utolérte. A magyarban lépten-nyomon jelen van a „karizmatikus”, a „kultikus”, az „emblematicus” és a „megkerülhetetlen”, itt-hon van már a „király”, a „császár”, a „pápa” és a „guru”. Az interjú mindig „exkluzív”, a felkapott jogász „sztárüggyvéd” lett.

Az amerikai angol természetesen híven fejezi ki az amerikaiak gondolkodását és kultúráját, miközben ugyanilyen síkon hat is az átvevő országokban. Lassacskán nem kerül rá a szellemi térképre az a mű, amelyet nem angolul tesznek közzé, és egyre inkább angollá válik a felsőoktatásban használt nemzetközi tankönyvanyag. Terjedőben van a bonyolultnak számító irodalmi művek mai angol nyelvre történő átírása, a „ballasztanyagtól” megtisztított, filmszerűen követhető, leegyszerűsített történetek előállítására. (Ez a tendencia a hazai könyvkiadást is elérte – lásd a legújabban kiadott három rövidített Jókai művet.) E kulturális irányzat célja kereskedelmi: minél nagyobb tömegeket kíván elérni, és ez szükségképpen a nyelv egyszerűsítését igényli. A verseny nemcsak a nyomtatott kulturális termékek között zajlik, hanem elsősorban a vizuális művek piacán, ahol kevés szóval vagy egyenesen szavak nélkül is fontos tartalmak közölhetők. Nem az angol nyelv az oka, és nem is egyedüli hordozója annak a korszakos átalakulásnak, amely a szóbeliségről a látvány, a vizualitás felé tereli a gondolkodást, a tanulást, a szórakoztatóipart és a kommunikációt. A nemzetközi angol nyelv ennek a folyamatnak támasza és hírnöke, részben hordozója, de nem elindítója.

Ennek a bonyolult kölcsönhatásokból álló folyamatnak hajtóereje részben a technikai fejlődés, részben a kereskedelem igényei, az egész felgyorsult 20–21. századi élet parancsa volt.

A nemzetközi angol nyelv ipari méretekben duzzasztotta fel a nyelvtanulást és -tanítást, a fordítást, a tolmácsolást. A nem angol nyelvű, kisebb országok lakosainak létérdeke lett Európában, Ázsiában egyaránt, hogy megtanuljanak angolul kommunikálni. A könyvkiadás és az internetes felületek mind jelentősebb hányada foglalkozik kultúra-közvetítéssel. A szótár lett a 21. század bibliája.²² Olyan nagy

²² Pl. *Cambridge International Dictionary of English*, 1995, *Encarta World English Dictionary* 1999.

kiadók is szótárt adnak ma ki, amelyek korábban sohasem foglalkoztak egynyelvű (angol) szótárakkal, mint például a Cambridge University Press. Egy másik szótár, az *Encarta World English Dictionary*, azaz a „világangol szótár” 2078 nagyalakú oldalon az első olyan kísérlet, amely „az angol nyelv új, világméretű státuszát tükrözi”, s a nyelvet „globális nyelvnek” nevezi.²³ A szótár főszerkesztője, Kathy Rooney adatai szerint 1999-ben 375 millió ember beszélte az angolt anyanyelvként és újabb 375 millióan használták második nyelvként. A világ számítógépein tárolt információ nyelve tíz évvel ezelőtt 80 százalékban volt angol, az internetes honlapok 85 százaléka. A világháló használóinak 68 százaléka volt akkor angol anyanyelvű. Kathy Rooney a szótár újszerűségét abban jelöli meg, hogy míg a korábbi nagy angol szótár-családok nemzeti kultúrákhoz kötődtek, mint például az *Oxford* a brithez és a *Webster* az amerikaihoz, az *Encarta* túlmegy a nemzeti határokon és kulturális kötöttségeken, és az angol nyelvet világméretű jelenlétében, globális civilizációs jelenségként kísérli meg bemutatni.²⁴

Az angol nyelv térnyerése magával hozta a kultúrák közötti különbségek erodálódását is. Ennek politikai, gazdasági és társadalmi hatása rendkívüli, hiszen a kisebb nyelvű országok sokszor a kulturális túlélésért, megmaradásért küzdenek. Ha az Európai Unió közös nyelve az angol lesz (máris az), ez folyamatos sorvadásra ítélné a nemzeti kultúrákat, amelyek várhatóan mind kevesebb pénzt és lehetőséget kapnak saját fejlődésük ösztönzéséhez.

A globális angol jövőjét hívei és kritikusan sokféleképpen látják. Indiában, Salman Rushdie szerint, a fiatalabb nemzedékek az angolban immár nem a gyarmatosítás eszközét, hanem a helyi nyelvek egyikét látják. Az angol nyelven író nigériai regényíró, Chinua Achebe (1930–) olyan angol nyelvet sürget az afrikai írók számára, amely „egyszerre egyetemes is, de képes hordozni a sajátos tapasztalatot is... Úgy érzem, hogy ennek egy új angolnak kell lennie, teljes lelki közösségben ősi ott-honával, de átszabva az új, afrikai közeg igényei számára.”²⁵ A helyi változatok kialakulása és felcseperedése ellenére, azzal párhuzamosan várható, sőt már tapasztalható, hogy kialakul a WSSE, azaz a *World Standard Spoken English*, a beszélt világangol sztenderdje. Sok ember máris többféle angolt beszél, mást otthon s megint mást a munkahelyen vagy a helyi közösségben, s a műveltebbek képesek az írásos sztenderd művelésére is. A vízió az angol fejlődésének megállásáról és a latin mintájára történő elhalásáról aligha realitás: az angol nyelvek pluralitásának korába léptünk.²⁶ Ha joggal féltjük is nemzeti nyelveinket, kultúránkat az angol térhódításától, mégis örülhetünk, hogy mindeközben egyre inkább van a világnak közös nyelve, amely talán a nemzetközi megértést is szolgálja, s nemcsak nyelvi síkon. Ez Magyarországnak is érdeke, különös tekintettel a finn-ugor nyelvcsalád, s azon belül is a magyar nagy nyelvi elszigeteltségére.

23 Kathy Rooney: Introduction to the First Edition, *Encarta*, xi.

24 U.o.

25 *Crystal* (2003), p. 184.

26 *Kövecses* (1997), pp. 126–138.

Amerika lett az 50-es évektől kezdve a modern világ legvonzóbb jelképe. „Az amerikai évszázad” szinte ellenállhatatlan példaként állította a fiatal nemzedékek elé az amerikai életformát, a hatalmas autósodákat, a gyors érvényesülés modelljét, a nagy és ragyogó otthonok nálunk elérhetetlen mintáját, a monumentalitás ígézetét. Mintegy fél évszázad alatt az angol a legnagyobb nemzetközi nyelv, igazi világnyelv lett, a globális kommunikáció legfontosabb eszköze.

Az amerikai angol és a sokféle általa közvetített érték lenyűgöző hatást váltott ki Magyarországon csakúgy, mint egész Európában. Már 1989 előtt, tiltott gyümölcsként is, s még inkább a kelet-európai politikai és katonai fordulatok után az angol nyelv és az amerikai értékrend robbanásszerű hatást váltott ki a világnak ezen a felén is. 1980-ban a felnőtt korú magyar lakosság alig kilenc százaléka beszélt valamely idegen nyelven, mára ez az arány 29 százalékra ment fel.²⁷ 1989/90-ben az általános iskolások 4,54 százaléka tanult angolul, 2008/09-re az arány 68 százalékra változott.²⁸ Ez tisztán kommunikációs szempontból hasznos és időszerű fordulat volt, bár olyan nyelvtanulási monokultúrát valósított meg és népszerűsített, amely veszélyezteti a kultúrák pluralizmusát, az internacionális érintkezés sokszínűségét, a helyi hagyományok továbbélését. Az Eötvös Loránd Tudományegyetemen például hosszú évek óta messze kimagaslik az angol szakos hallgatók száma, szemben a többi nyelvszakosokéval, kivéve bizonyos fokig a németet. 2010-ben az angol alapszakra felvételt nyert 280 hallgató a 6. helyen szerepelt a legtöbb ELTE-s hallgatót felvevő tíz alapszak között, egyedüli nyelvszakként.²⁹ Medgyes Péter nem félti mindentől a nemzettudatot. „Vagy ha mégis, arról nem az angol nyelv tehet. Ami pedig a magyar nyelvet illeti: ellenáll, befogad, beépít, alkalmazkodik – hál’ Istennek, nem szerepel a globalizáció által kihálásra ítélt nyelvek listáján.”³⁰

A brit és az amerikai angol kultúra értékrendjével is nagyon sok pozitív hagyomány került át a La Manche csatornán, illetve az Atlanti Óceánon, mindenekelőtt a régi-új parlamentarizmus, a demokrácia, az alkotmányosság, a szabadság, az emberi szuverenitás Amerikában már évszázados politikai kultúrája. Nagy kár, hogy a magyar átlagember számára az amerikai értékrendből mégis az erőszak, a szabad fegyverhasználat, a felbontható család, a gyors és gátlástalan karrier televíziós képe bír nagyobb vonzerővel, hiszen ezek erodálják megfontoltabban haladó, a hagyományokra inkább építő, helyhez kötöttebb világunkat.

A változás kora

Mindez a nyelvi és kulturális hatás akkor érte el Magyarországot, amikor a változások sokaságával kellett amúgy is szembenéznie. Néhány esztendő leforgása alatt

²⁷ Medgyes (2011), p. 86.

²⁸ Medgyes (2011), p. 112.

²⁹ <http://felveteli.elte.hu/miertelte> (letöltve 2011. április 25.)

³⁰ Medgyes Péter (2002) „Very English – Very Good!” Gondolatok az angol nyelv magyarországi térhódításáról. In: Kovács János Máttyás, szerk.: *A zárva várt Nyugat. Kulturális globalizáció Magyarországon* (Budapest: 2000/Sík Kiadó), p. 280. Ld. ehhez Medgyes ide csatolt bibliográfiáját, 281–283, benne többek között a velem készült interjú elemeivel (pp. 265, 266, 275, 279) és saját korábbi cikkemmel: Az amerikai kultúra értékei és bírálói. *Társadalmi Szemle*, 50. évf., 7. sz. pp. 28–39.

véget ért a hidegháború, kivonultak a szovjet csapatok, Magyarországon békés úton megdőlt a 32 éves Kádár-rendszer s vele az államszocializmus, megtörtént az 1956-os forradalom átértékelése, minden irányban kinyíltak a határok, Magyarország belépett a NATO-ba és az Európai Unióba – hogy csupán a legfontosabb eseményekre és történésekre emlékeztessünk itt. Az angol-amerikai értékrend és politikai kultúra, az angol mint nemzetközi nyelv, az atlanti gondolat már-már forradalmi módon felgyorsította az új politikai orientációt, de egyszermind olyan horderejű átalakítást is végrehajtott a mindennapi gondolkodásban, amelyet az nem vagy alig tudott csak józanul követni. A magyar nyelv egy csapásra megtelt angol eredetű jövevény szavakkal. S noha ezek terjedésére Ország László már egy 1977-ben megjelent könyvében (*Angol eredetű elemek a magyar szókészletben*) felhívta a figyelmet, az ő általa adott példatárnak a sokszorososa jelent meg 1989 után. Ezek a szavak a technika, a sport, a zene, a politika, a művészetek, a hadászat és egy sor más terület világából érkeztek hozzánk és szinte viharos sebességgel bekerültek a naponta használt magyar nyelv szókincsébe. Olyan szokások is velük jöttek, mint a mindenfajta cím nagy kezdőbetűkkel történő írása, bizonyos nyelvtani formák, mondatszerkesztési technikák.

Az utolsó húsz év egyszermind az angol nyelv tanításának és tanulásának „aranykorát” hozta magával, hogy Medgyes Péter most megjelent könyvét idézzük (*Aranykor – Nyelvoktatásunk két évtizede: 1989–2009*). „Kinyílt a világ a magyar lakosság előtt, ami hihetetlen mértékben megnövelte az idegennyelv-tudás ázsióját és ezzel együtt a nyelvtanulási kedvet.” – írja Medgyes professzor, a hazai angol nyelvtanítás egyik úttörője. Megindultak az egyetemeken a nyelvtanítás módszertanával foglalkozó központok, tanszékek, projektek, elszaporodtak a – zömmel magán – nyelviskolák, aki csak tehetett, külföldre utazott nyelvismeretének tökéletesítése végett. Átalakultak az egykori egyetemi angol tanszékek, és nagy intézetekként folytatták munkájukat, Budapesten, az Eötvös Loránd Tudományegyetemen már 1994-től kezdve. Itt elindult a három éves nyelvtanári szak is, az angol és német nyelvtanárképzés gyorsítása érdekében. Amerikából egyre nagyobb számban vendégtanárok érkeztek, a *Fulbright* és a *Peace Corps* szervezeti keretében, vagy (17 éven át) az Otto Salgo vendégprofesszúra révén. Amerikai magánszemélyek ösztöndíjakat alapítottak már 1990-től kezdve: a Kellner Alapítvány ösztöndíjával például az elmúlt 20 esztendőben több mint százan tölthettek egy-egy évet az Egyesült Államok olyan kiváló *college*-in, mint a Trinity és a Bard. Csak az ELTE Angol-Amerikai Intézetében 12 anyanyelvi lektorunk működött az elmúlt két évtizedben, akikről nyelvismeretet és az érintett kultúrák megértését várhatják és kapják is a hallgatók.

Ez utóbbi esetekben természetesen nem csak nyelvtanulásról van szó. Az egyetemi hallgatókat érdeklí mindaz, ami angol és még inkább ami amerikai. Hallgatóink között számosan jártak vagy tanultak is már az Egyesült Államokban, sőt tanítványaink között is a feltűnnek már amerikaiak. Ezek a tapasztalatok erősítik az érdeklődést egy másfajta, a mienkétől sokszor diametrálisan eltérő gondolkodás iránt, a fairség, a kitartás, a protestáns gyökerű munkakultúra, a szolidaritás, a tolerancia

értékei és gyakorlata iránt. Csak remélni lehet, hogy az egyetemi tanulmányok nyomán diákjaink az iskolarendszer hajszálcsovességén keresztül bevezetik a magyar gondolkodásba is ezeket a klasszikus amerikai hagyományokat – még akkor is, ha ezek már az Egyesült Államokban is erodálódni kezdtek.

A nyelvtanulás és az egyetemi szakismeretek megszerzése jelzi, de nem mindenben képezi le az amerikai hatást a mai magyar társadalomban. Terjed az erőszak, s amerikai minták szerint immár az iskolákban és az egyetemeken is. A parttalan ná tett alapszakokra felvételi vizsga és alkalmassági tesztek nélkül bekerül mindenki, aki a minimálisan szükséges pontszám küszöbét eléri. Sokan ezek közül a diákok közül Amerikából a gátlástalanságot, a sok pénz megszerzésének könnyű és gyors lehetőségét, az emberélet olcsóságát, az erőszak diadalát, a faji előítéletek eluralkodását, a sok evés és ivás, a parttalan sex örömét veszik csupán észre. A *reality show*-k ezt a „kultúrát” szabadítják a Való Világ típusú műsorok nézőire, akik a legrosszabb Amerikába szabadulnak be TV-készülékük segítségével. Romlik az angol nyelvű könyvek fordításának színvonala, a filmszövegek értelme, és még inkább a magyar nyelv magyarsága, hiszen kénytelen minden fordítási kísérlet nélkül befogadni az amerikai angol szavak, szakkifejezések – túlzás nélkül mondhatjuk – ezreit. A népszerű pop-dalok szövege Amerikában gyakran egyetlen sort ismétel, jobb esetben variál, s ez a minta kiszorítja a valaha értelemmel és szellemességgel kitűnő magyar könnyűzenei szöveganyagot.

Történelmi képek és percepciók

Magyar szempontból különösen érdekes, és az amerikai történelemkönyveket ért bírálatoknak ellentmond az a nyíltan hangoztatott kritika, amellyel a legkülönfélébb egyetemi történelmi tankönyvek az Egyesült Államok 1956-os kétarcú magatartását illették. Érdeemes néhányat bemutatnunk ezekből a bennünket lényeges módon érintő és egyszersmind az amerikaiak kritikus önképét is híven illusztráló szövegekből – amerikai történetírói véleményeket ’56-ról, az elmúlt mintegy 40 évből.

John A. Garraty (1920–2007) véleménye szerint

[...] amikor a kelet-német munkások lázadtak [1953] júniusában, és amikor a magyarok felláztak 1956-ban, semmilyen segítség nem jött Amerikából. [Allen] Dulles [külügyminiszter] természetesen nem tévedett, amikor elutasította annak megakadályozását, hogy az oroszok leverjék ezeket a forradalmakat, de korábbi kijelentései reményeket ébresztettek a Vasfüggöny mögött, s ezeket most szétzúzták.³¹

Nem sokkal később Peter d’A. Jones úgy foglalt állást, hogy

„[...] amikor Lengyelország és Magyarország kezdett ellenállni a Szovjetunióknak, az Egyesült Államok ismét nem tett semmilyen lépést, amikor szovjet tankok brutálisan elnyomták a magyarokat 1956-ban. Az amerikai propaganda csak mellébeszélés volt, »kardcsörtetés«”.³²

³¹ Garraty, p. 720.

³² Jones, II, p. 696.

„Amikor a kelet-németek lázadtak 1953-ban, és a magyarok felkeltek a kormányuk ellen 1956-ban, az Egyesült Államok nem tett semmit, hogy egy szélesebb konfliktust provokáljon.”³³ – írta 1977-ben a nagytekintélyű szerzőgárda, benne többek között Bernard Bailyn (1922–) Harvard-professzorral, utólag szinte háborút sürgetve a Szovjetunió ellen.

Mindenkinél részletesebben ismertette a magyar forradalom ügyét és az arra adott amerikai reakciót Alan Brinkley (1949–), a New York-i Columbia egyetem vezető történész professzora és korábbi *provost*-ja, azaz mintegy főigazgatója. Brinkley véleménye szerint:

A Szovjetunió és a Nyugat viszonya tovább romlott 1956-ban, válaszul a magyar forradalomra. Magyar ellenzékiek, az egy évvel korábbi [sic] lengyel lázadásoktól ösztönözve népi felkelést kezdeményeztek 1956 novemberében [sic], hogy demokratikus reformokat követeljenek. Néhány napon át ellenőrzésük alatt tartották a magyar kormányt. De a hónap még véget sem ért, amikor szovjet tankok és csapatok Budapestre léptek, hogy eltiporják a felkelést és visszahelyezzenek egy ortodox, szovjetbarát rezsimet. Az Eisenhower kormányzat nem volt hajlandó közbelépni. De a felkelés elnyomása sok amerikai vezetőt arról győzött meg, hogy a szovjet politika nem lágyult meg olyan mértékben, ahogyan a megelőző két év eseményei ígérték.³⁴

Érdemes és szükséges is felfigyelni rá, hogy Brinkley professzor könyve legújabb, 6. kiadásában (2010) rövidített a szövegen és elhagyta a fenti két utolsó mondatot, az Eisenhower kormányzat mégoly óvatos bírálatát is.³⁵

Utolsó példánk a Gary B. Nash és Julie Roy Jeffrey szerkesztésében megjelent, sokszerzős tankönyvből való, amelynek 3. kiadása 1994-ben jelent meg.

1956-ban, amikor magyar „szabadságharcosok” szembe szegültek a szovjet elnyomással, az Egyesült Államok ismét meghátrált, amikor a szovjet erők eltiporták a felkelőket. Minthogy a nyugati akció egy általánosabb konfliktushoz vezethetett volna, Eisenhower nem fordította át a retorikát akcióba. A nemzetközi kapcsolatok valódi világában a felszabadítás [jelszava] értelmetlen volt.³⁶

Ezek a példák világosan mutatják, hogy az amerikai történetírás múlt-képe igen kritikus, olykor nem hallgatja el saját kormányzatával szembeni fenntartásait sem, s ha kell, keményen bírálja akár az elnököket is. Lehet azonban, hogy az Amerikakép, amely így élénk vetül, nem mindenben felel meg a kulturális pluralizmus értékszempontjainak, s hogy a régebbi amerikai történelem tankönyvek szemlélete nem felel már meg azoknak az igényeknek, amelyeket a legutóbbi mintegy két évtizedben a sokféle színű, vallású, etnikumú, osztályhelyzetű csoport állít az Egyesült Államok történetírói elé. A mai Amerika szakmai hivatalosai olyan történelemképet várnak el, amely mindenkinek megadja a saját múlt különállását, és nem törek-

³³ *Bailyn et al*, p. 1212.

³⁴ *Brinkley* (1993), p. 800.

³⁵ *Brinkley* (2010), p. 754.

³⁶ *Nash és Jeffrey*, 906.

szik immár integratív, az amerikai nemzet egészét egybefoglaló, közös történeti kép megteremtésére. A hivatalos, akadémiai történetírás enged a politikai korrektség, a P[olitical] C[orrectness] mentén szétváló múltak politikai követelésének, és nem vet számot azzal a veszéllyel, amely a közös múltnak csoportmúltakra való felváltása révén atomizálja, s nem integrálja a nemzetet. A legújabb történelemkönyvek már-már kínos precizitással ügyelnek minden olyan történeti jelenség bemutatására, amelynek számai – legalábbis a politikai korrektség képviselői szerint – a jelenből vezetendők s ezért vezethetők is vissza egy immár nem valóságos, csupán virtuális múltba, imaginárius történelembe. Ebben a történelemben nem feltétlenül az adott kor tényleges dinamikája érvényesül, nem feltétlenül valóságos történeti szereplői játsszák szerepeiket, hanem a mai igényeknek megfelelő, némiképpen marionett figurákhoz hasonlatosan a mából mozgatott, utólag behelyezett vagy felértékelte álhősök. Reális például a veszély, hogy a fehér amerikai történelem eltűnik a fekete mögött, hiszen ez a megoldás szolgál most politikailag hasznos célokat.

Lényegében minden nagy történelmi fordulat átértékelődött. Gary B. Nash tipikusnak mondható vélekedése szerint például az amerikai függetlenségi háborút helytelen csupán a több milliónyi fehér gyarmatos Anglia elleni küzdelmeként leírni, hiszen mellettük több tízezer fekete és indián küzdött.³⁷ Megkérdőjeleződik a – Samuel P. Huntington (1927–2008) szavaival – „magkultúra” jelene és *per definitionem* múltja is. „Az 1970-es években indult útjára az a multikulturális mozgalom, amely azt célozza, hogy Amerika központi angolszász-protestáns kultúráját más, elsősorban faji csoportokhoz kötődő kultúrák váltsák fel.”³⁸

Hogy a multikulturalizmus valójában Európa-ellenes mozgalom, azt magam is átéltem, amióta az Egyesült Államokban történelmet tanítok az 1980-as évek végétől kezdve. Az utolsók egyike voltam, aki a kaliforniai egyetemen még tanította a *Western Civilization*], azaz a nyugati civilizáció című tantárgycsokrot, az ún. 4A-B-C kódszámú sorozatot, amely minden egyetemista diák számára kötelező stúdium volt, s betekintést adott az európai ókor, középkor és újkor történetébe. Szinte jelen voltam, amikor e tárgy gyakorlatilag egy csapásra megszűnt, hiszen ez Európa-központú világba kalauzolta a hallgatókat, s nem felelt meg a sokkultúrájú, mai Amerika igényeinek. Ekkoriban már javában cikkeztek „az Európa-központú értékek monokulturális uralmáról”, támadva „az amerikai demokratikus elvek, kultúra és identitás szűk látókörű, Európa-központú felfogását.”³⁹ Hogy a *Western Civilization* halott, azt jól mutatta a kanadai Clifford Orwin cikke, mely Erich Maria Remarque I. világháborús regényének angol címét parafrázeálja: „All Quiet on the (post)Western Front”.⁴⁰ A felsőoktatás és a történészképzés a multikulturalizmus révén gondolatilag előkészítette annak esélyét, hogy két évtizeddel később „afrikai-amerikai” elnököt válasszon meg az amerikai nemzet többsége.

37 Nash & Jeffrey, pp. 185–187, 197–198.

38 Huntington, p. 270.

39 Early, p. 58; Orwin, p. 10; idézi Huntington p. 271; Glazer p. 16; Schlesinger, Jr., p. 123.

40 Orwin.

A mai amerikai történetírás, s különösen a történeti tankönyvpiar világosan tükrözi a multikulturalizmus és a politikai korrektség kettős politikai jelszavának hatását, s nemcsak az Egyesült Államokban. A szociológus Nathan Glazer (1924–) egész kötetet szentelt annak a (részben ironikus és erősen ellentmondásos) állításnak a vitatására, miszerint „Most már mindnyájan multikulturalisták vagyunk”.⁴¹ Részben a nem-fehér etnikai csoportok arányainak gyors növekedése, részben a bevándorló-generációk etnikai hovatartozása szerint jelennek meg az új igények, a mai politikai követeléseket visszavetítve az amerikai történelem korábbi századaiba. Retroaktív módon, fokozatosan kicserélik az amerikai nemzet valaha homogénebb, vagy legalábbis annak tűnő, fehér-angolszász-protestáns (WASP) monolit tömbjét egy sokszínű, sok etnikumból álló, sokféle kultúrában gyökerező mozaikra, amelyben immár nincsen meghatározó, egyeduralkodó faji, etnikai vagy felekezeti erő, hanem éppen ezen erők elvben egyenrangú, egyenjogú interakciója tartja fenn és össze az amerikaiakat mint nemzetet. A mai politikából visszavetített történelem nem a történeti valóságnak, hanem sokkal inkább egy utólag, a mai amerikai társadalom alá épített, tudatosan idomított történeti képnek felel meg. Találón nevezte ezt a folyamatot Arthur M. Schlesinger, Jr. (1917–2007) – a jelenben s a múltban – Amerika szétbontásának s tiltakozik az ellen, hogy „a történelem tartalmát érdekcsoportok diktálják, legyenek azok akár politikaiak, gazdaságiak, vallásiak vagy etnikaiak.”⁴² Könyvének zárszavában Arthur M. Schlesinger, Jr. óva int:

„Ha most elutasítjuk azt a csodálatos örökséget, amelyet a történelem ránk hagyott, előhívjuk a nemzeti közösség széttöredezését az egymással veszekedő enklávék, gettók, törzsek konfliktusaira. Társadalmunkban a kohézió kötelékei eléggé törékenyek, vagy legalábbis nekem úgy tűnik, nincs értelme megterhelni őket a kulturális és nyelvi apartheid bátorításával és felmagasztalásával.”⁴³

A nagy amerikai történetíró közel húsz esztendő szavai minálunk és a mi számunkra is fontosak és aktuálisak, aktuálisabbak, mint valaha. Szükség van az európai, s a magyar történelem új szemléletű vizsgálatára és megjelenítésére, felhasználva mindazt az elméleti és módszertani gazdagodást, amely a nemzetközi történettudományban az utóbbi 20–30 esztendőben végbement. Minálunk nagyon is időszerű és szükséges a társadalmi kohézió, a szolidaritás megerősítése, s ebben az angolszász világból érkező nyelvi és kulturális hatások érdemi feldolgozása, az egyetemes történelem újszerű szemlélete, a történettudomány új, nyitottabb módszertani kultúrája fontos szerepet játszhat.⁴⁴

FRANK TIBOR

⁴¹ Glazer.

⁴² Schlesinger, Jr., p. 137.

⁴³ Schlesinger, Jr., pp. 137–138.

⁴⁴ Tanulmányomban két korábbi, viszonylag kis nyilvánosságot kapott dolgozatomra is támaszkodtam: Frank Tibor (2009 ill. 2010).

IRODALOM

- APPLEBY, J., HUNT, L. & JACOB, M. (1995) *Telling the Truth about History*. New York-London: W. W. Norton.
- BAILYN, B. (et al) (1977) *The Great Republic*. Boston-Toronto: Little, Brown and Co.
- BAKER, U.S. *History Uncensored: What Your High School Textbook Didn't Tell You*. iUniverse, Inc.
- BALÁZS JÁNOS (1980) *Magyar deákság. Anyanyelvünk és az európai nyelvi modell*. Budapest: Magvető.
- BANKS, J. A. (1994) *Multicultural Education: Theory and Practice*. 3. kiad., Boston: Allyn & Bacon.
- BRINKLEY, A. (1993) *The Unfinished Nation: A Concise History of the American People*. 1. kiad., New York: McGraw-Hill, Inc.
- BRINKLEY, A. (2010) *The Unfinished Nation: A Concise History of the American People*. 6. kiad., New York: McGraw-Hill, Inc.
- BUZINKAY GÉZA (1985) A kudarcot vallott polgárlap, a Hazánk sa Külföld. In: SZABOLCSI MIKLÓS (ed) *A magyar sajtó története 1705–1892*. II/2 kötet, 1867–1892, szerk. Kosáry Domokos és Németh G. Béla. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- CRYSTAL, DAVID (1995) *The Cambridge Encyclopedia of the English Language*. Cambridge: Cambridge University Press.
- CRYSTAL, DAVID (1997) *English as a Global Language*. Cambridge: Cambridge University Press.
- EARLY, J. C. (1995) Affirmations of a Multiculturalist. In: ROYAL, R. (ed) *Reinventing the American People: Unity and Diversity Today*. Grand Rapids: William B. Eerdmans.
- FERGUSON, N. (2005) *Colossus: The Rise and Fall of the American Empire*. London: Penguin Books.
- FONER, E. (ed) (1990) *The New American History*. Philadelphia, PA: Temple University Press.
- FRANK TIBOR (2004) Nemzetekfeletti nyelv és nemzeti fennmaradás. Kulturális politikák esélyei Kelet-Közép-Európában. *Magyar Tudomány*, CXI (II), 8, pp. 808–823.
- FRANK TIBOR (2009) A világangol: áldás vagy átok? In: BÁRDOSI VILMOS (ed) *Quo vadis philologia temporum nostrorum? Korunk civilizációjának nyelvi képe*. Budapest: Tinta Könyvkiadó. pp. 121–127.
- FRANK TIBOR (2010) A történelmi Amerika-kép változásai. In: BÁRDOSI VILMOS (ed) *Világkép a nyelvben és a nyelvhasználatban*. Budapest: Tinta Könyvkiadó. pp. 89–98.
- GARRATY, J. A. (1979) *The American Nation: A History of the United States*. 4. kiad., New York: Harper and Row.
- GLAZER, N. (1997) *We Are All Multiculturalists Now*. Cambridge-London: Harvard University Press.
- GLAZER, N. & UEDA, R. (1983) *Ethnic Groups in History Textbooks*. Washington, D.C.: Ethics and Public Policy Center.
- HUNTINGTON, S. P. (2005) *Kik vagyunk mi? Az amerikai nemzeti identitás dilemmái*. Budapest: Európa Könyvkiadó.
- IIAMS, CH. (1980) *Civic Attitudes Reflected in Selected Basal Readers for Grades One Through Six Used in the United States from 1900–1970*. Diss. University of Idaho.
- JONES, P. D'A. (1976) *The U.S.A.: A History of Its People and Society since 1865*. Homewood, IL: The Dorsey Press.
- KÖVECSESE, ZOLTÁN (1997) Will American English Be the Next Dead Language? In: *Living with America, 1946–1996*. European Contributions to American Studies XXXVIII. Amsterdam: VU University Press. pp. 126–138.
- KÖVECSESE, ZOLTÁN (2000) *American English: An Introduction*. Peterborough, Ont., Canada: Broadview Press.
- MCARTHUR, TOM (2003) *Oxford Guide to World English*. Oxford: Oxford University Press.
- MEDGYES PÉTER (2002) „Very English – Very Good!” Gondolatok az angol nyelv magyarországi térhódításáról. In: KOVÁCS JÁNOS MÁTYÁS (ed) *A zárva várt Nyugat. Kulturális globalizáció Magyarországon*. Budapest: 2000/Sík Kiadó.
- MEDGYES PÉTER (2011) *Aranykor – Nyelvkutatásunk két évtizede: 1989–2009*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.
- MOLHO, A. & WOOD, G. S. (eds) (1998) *Imagined Histories: American Historians Interpret the Past*. Princeton, N.J.: Princeton University Press.
- MORTON, A. L. (1st ed. 1938; 1967) *A People's History of England*. London: Victor Gollancz; Berlin: Seven Seas Publishers.
- NASH, G. B. & JEFFREY J. R. (1994) *The American People: Creating a Nation and a Society*. New York: HarperCollins.
- NORA, P. (dir.) (1993) *Les lieux de mémoire*. 3 tomes. Paris: Gallimard.
- ORSZÁGH LÁSZLÓ (1977) *Angol eredetű elemek a magyar szókészletben*. Budapest: Akadémiai.
- ORWIN, C. (1996) All Quiet on the (post)Western Front. *The Public Interest*, 123.
- OSTLER, NICHOLAS (2005) *Empires of the Word: A Language History of the World*. New York: Harper Perennial.

- PHILLIPSON, ROBERT (1993) *Linguistic Imperialism*. Oxford: Oxford University Press.
- Procter, Paul (ed) (1995) *Cambridge International Dictionary of English*. Cambridge: Cambridge University Press.
- REVEL, J. & HUNT, L. (eds) (1995) *Histories: French Constructions of the Past. Postwar French Thought*. Vol. I. New York: The New Press.
- ROONEY, KATHY (ed) (1999) *Encarta World English Dictionary*. New York: St. Martin Press.
- SARDAR, Z. & DAVIES, M. W. (2002) *Why Do People Hate America?* The Disinformation Company.
- SCHLESINGER, A. M., JR. (1993) *The Disuniting of America. Reflections on a Multicultural Society*. New York–London: W. W. Norton.
- SÖTÉR ISTVÁN (1967) *Eötvös József. 2., átdolgozott kiadás*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- STOTSKY, S. (1999) *Losing Our Language*. New York: Free Press.
- SZABOLCSI MIKLÓS (ed) (1985) *A magyar sajtó története 1705–1892*, II. kötet. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- The World Almanac and Book of Facts 2011*. New York: World Almanac Books, 2011.
- VINCENT, BERNARD (1997) From Dead Latin to Dead English: On the Lethal Effects of Linguistic Universalism. In: *Living with America, 1946–1996*. I.m. pp. 113–125.
- ZINN, H. (2001) *A People's History of the United States: 1492 – Present*. New York: Perennial Classics.

INTERNETES HIVATKOZÁSOK

<http://www.ushistory.org/us/>

Lieux de mémoire communs franco-québécois, sur le site de l'association France-Québec, http://www.francequebec.fr/activites/lieux_de_memoire/ (2009. október 28.)

Nash, G. B.: Thomas Peters: Millwright and Deliverer <http://revolution.h-net.msu.edu/essays/nash.html>

Raphael, R. (2004) *Are U.S. History Textbooks Still Full of Lies and Half-Truths?* History News Network, 2004. szeptember 20. <http://209.85.135.132/search?q=cache:6t6WqGFoNUJ:hnn.us/articles/7219.html+us+history+textbooks&cd=13&chl=hu&ct=clnk&gl=hu&client=firefox-a> (2009. október 28.)

http://fr.wikipedia.org/wiki/Lieu_de_m%C3%A9moire#cite_note-0 (2009. október 28.)